

Fragmente de pietre funerare din marmură roșie la Oradea și meșterul monumentelor funerare ale familiei Stibor

În aripa de sud-vest, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a cetății din Oradea, în pivnița bastionului din colț, în ianuarie 2004 a fost descoperită, scufundată în pământ, cam o jumătate dintr-o piatră funerară medievală cioplită, din calcar roșu, compact - sau după cum se numește în vorbirea curentă, din evul mediu până azi: din marmură roșie (fig. 1 – 2).¹ În vremurile acelea, acest material era furnizat în Ungaria doar de carierele de piatră din munții Gerecse, aflați în apropiere de Esztergom, și, deși un material cu structură asemănătoare se extrăgea în perioada respectivă și la Adnet, în apropiere de Salzburg, precum și în apropiere de Verona, în nordul Italiei, fără o examinare științifică mai aprofundată a acestuia, nu avem motive să presupunem că materialul găsit la Oradea ar fi originar dintr-o țară străină.² Cadrul lespezii, alcă-

* Autorul este membru al Grupului de Cercetare a Istoriei Economice Medievale „Lendület”(„Avântul”) (LP2015-4/2015) al Centrului de Cercetări al Științelor Umaniste (BTK), consilier științific al Institutului de Istoria Artei al BTK (Budapesta).

- 1 Adrian Andrei Rusu a fost amabil să mă informeze despre noua descoperire pe 10 februarie și 10 martie 2004.
- 2 Referitor la modalitățile de examinare științifice ce ajută compararea materialului furnizat de carierele din munții Gerecse cu calcarul roșu asemănător din Austria și de lângă Verona și la rezultatele cercetărilor, vezi *Farkas Pintér – György Szakmány – Pál Lővei – Mária Tóth – Attila Demény*: „Vörös márvány” faragványok nyersanyaglelőhelyeinek kutatása. [Cercetarea locurilor de proveniență a materiei prime pentru sculpturile din „marmură roșie”.] *Műemlékvédelmi Szemle* 11. (2001) 53–70, *Farkas Pintér – György Szakmány – Attila Demény – Mária Tóth*: „Vörös márvány” műemléki kőanyagok eredetének kutatása. [Cercetarea originii materiei prime a monumentelor din „marmură roșie”.] *Földtani Kutatás*

tuit sub o formă teșită, și inscripția circulară de pe ea, ce poate fi citită din afară (din unghiul privirii celui care stă alături de ea), caracterizează în general lespezile ce închid sarcofagele, aici însă unele porțiuni puternic tocite ale suprafeței pietrei sunt rezultatul faptului că s-a umblat pe ea; probabil a făcut parte mai mult timp dintr-o pardoseală. Partea păstrată a suprafeței lespezii funerare este complet netedă, pe partea lipsă ar fi putut fi poate o figură heraldică, dar e aproape sigur că este vorba cel mult de un scut heraldic; fără coif, cimieri și lambrechini. În fâșia adâncită se află o inscripție în relief, compusă din minuscule gotice frumos sculptate: „...[Marg]aretha et heredibus Svis qua obyt die xii men[s] is martii anno d(omi)ni m c[ccc]...”³ La prima vedere, caracterul inscripției face posibilă doar o datare aproximativă, indicând mai cu seamă al doilea sau al treilea pătrar al secolului al XV-lea. Date fiind materialul și modul execuției pretențioase ale sculpturii, precum și locul unde aceasta a fost găsită, putem presupune că ar trebui să fie vorba despre soția pe nume Margit a unei persoane

-
38. (2001: 2.) 21–23, *Farkas Pintér – György Szakmány – Attila Demény – Mária Tóth*: The Provenance of “Red Marble” Monuments from the 12th–18th Centuries in Hungary. *European Journal of Mineralogy* 16. (2004) 619–629, *Pál Lővei – Farkas Pintér – Bernadett Bajnóczi – Mária Tóth*: Vörös és fehér díszítőkövek, kristályos és metamorf mészkövek, márványok (Műemléki kutatások természet-tudományos diagnosztikai háttérrel 1.). [Pietre ornamentale roșii și albe, calcare cristaline și metamorfice, marmuri. (Cercetări legate de monumente, cu un fundal diagnostic bazat pe științele naturale 1.)] *Művészettörténeti Értesítő* 56. (2007) 75–82. — Pentru caracterizarea oarecum „privită de sus” a cercetărilor legate de marmura roșie, vezi: *Ernő Marosi*: Márvány, homokkő, interdiszciplinaritás. [Marmură, gresie, interdiszciplinaritate.] In: *Interdiszciplinaritás. Archeometriai, régészeti és művészettörténeti tanulmányok.* [Interdiszciplinaritate. Studii de archeometrie, arheologie și istoria artei.] Red. Anna Ridovics, Bernadett Bajnóczi, Marianna Dági, Pál Lővei. Budapest 2017. 90–91.
- 3 Dimensiunile sale: 106,5 × 99,5 × 19 cm. — *Pál Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója: egy 15. századi szobrász-vállalkozó műhelye Budán. [Sculptorul „Ordinului Dragonului”: atelierul unui sculptor-întreprinzător de la Buda.] In: *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* [Putere, impozit, drept. Studii de istorie economică despre evul mediu maghiar.] Red. Boglárka Weisz, István Kádas. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések) Budapest 2017. 429, 431 și fig. 63–64.

cu poziție socială înaltă. Căutând în rândurile latifundiilor din împrejurimi, putem presupune că ar fi vorba despre piatra funerară a soției judeului regal István (I) Bátori (†1444), Margit Tarkói.⁴ O altă posibilitate ar fi Margit Kállói, căsătorită tot în familia Bátori.⁵ Minusculele proeminente au un caracter asemănător și pe un alt mic fragment dintr-o lespede funerară, găsit răzleț în jurul anului 2005, cu ocazia lucrărilor efectuate în cetatea Oradea (fig. 3).^{6 7}

Dintre monumentele funerare medievale din Oradea cunoscute azi, nu numai acestea două au fost făcute din marmură roșie. Cu ocazia scoaterii la lumină a resturilor catedralei din cetate, în octombrie 1883 au fost găsite mai multe fragmente, cu ocazia cercetărilor conduse de Flóris Rómer. A găsit o lespede funerară făcută pentru o persoană necunoscută, lespede aflată într-o stare de degradare avansată, care astăzi poate fi văzută zidită în peretele pronaosului catedralei baroce. Din inscripția sa circulară, gravată cu minuscule, doar citirea cuvântului *waradiensis* este sigură. În câmpul său se disting urmele unei figuri în relief: într-un scut care abia se vede, aplecat spre dreapta, este un motiv mai adânc, de formă ovală, deasupra lui un coif care privește spre dreapta, având în spate urmele cimierei. Ornamentul coifului constă dintr-o pereche de coarne de bivol, cu câte trei frunze de o parte și de alta, deasupra lor o mitră, vârful ascuțit al acesteia fiind încheiat cu o cruce mică. Pe baza cimierei de mici dimensiuni, cu marginile deja oarecum crestate, aflată în spatele coifului - în măsura în care această formă poate fi evaluată, dată fiind starea sa de uzură - putem presupune că poate proveni din ultimul pătrar

4 *Norbert C. Tóth*: Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541. [Cine este cine în familia Bátori din Ecsed. Membrii ramurii din Ecsed ai familiei Bátori, 1377-1541.] Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 43. (2009) 9.

5 Conform comunicării amabile a lui Péter Németh.

6 Conform comunicării amabile a lui Tamás Emődi.

7 Dimensiunile sale: 14,5 x 19,5 x 9 cm. - *Pál Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 431 și fig. 65.

al secolului al XIV-lea sau de la începutul secolului al XV-lea.⁸ Dintr-o inscripție cu minuscule gravată pe un fragment care conține un colț al câmpului interior și o parte din marginea unei laturi, putem citi *obyt uaradi*: ar fi putut fi făcut oricând, de la a doua jumătate a secolului al XIV-lea până la sfârșitul secolului al XV-lea.⁹ Pe o jumătate de lespede funerară, databilă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea sau în prima jumătate a secolului al XV-lea, spartă în mai multe bucăți, foarte tocită din cauză că s-a umblat mult pe ea, putea fi văzută partea dinspre picioare a figurii unui arhieru, care stătea pe un câine, împreună cu partea inferioară a cârjei sale arhieresti, și putea fi citit un fragment dintr-o inscripție circulară cu minuscule gotice: [an]no domini m ccc; astăzi n-a mai rămas decât un singur fragment din ea, cu detalii de pliuri de veșminte.¹⁰ Pe un fragment pierdut sau răătăcit, se vedea în interiorul unui cadru cu inscripție circulară un arc gotic, cu trafor orb, împodobit cu frunze târătoare.¹¹ Rómer a desenat un fragment dintr-o piatră funerară figurativă aflată în zidul cetății din Oradea, ce înfățișa pliuri de veșminte, o parte din ea a ajuns mai târziu la muzeu.¹² Într-o însemnare a sa de jurnal din 1609,

8 *Flóris Rómer*: Várbeli ásátás 1883. sept. 24étől Nagyváradon. [Săpături arheologice în cetatea din Oradea începând din 24 sept. 1883.] Kézirat: Rómer Flóris iratai. Rajzok és anyag archeológiájához. [Manuscris: Documentele lui Flóris Rómer. Desene și materiale arheologice.] Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1110.5, Oct. Hung. 495/12. I. 14r, 15r-v, 17r, *Vince Bunyitay*: A váradi püspökség története III. [Istoria episcopiei de Oradea III.] Nagyvárad 1884. 113-114, IX. tábla, *Pál Lővei*: Sírkövek, sírkötöredékek. [Lespezi funerare, fragmente de lespezi funerare.] In: Váradi kötöredékek. [Fragmente de lespezi din Oradea.] Red. Terézia Kerny. Budapest 1989. 170, 179-180 (nr. cat. 188) și fig. 113.

9 *F. Rómer*: Várbeli ásátás op. cit. II., 4 r, *P. Lővei*: Sírkövek, sírkötöredékek. op. cit. 183-184 (nr. cat. 191) și fig. 112.

10 *F. Rómer*: Várbeli ásátás op. cit. I. 14v-15r, *V. Bunyitay*: A váradi püspökség op. cit. 114, *P. Lővei*: Sírkövek, sírkötöredékek op. cit. 170, 180-182 (nr. cat. 189) și fig. 114.

11 *F. Rómer*: Várbeli ásátás op. cit. I. 14v-15r, *P. Lővei*: Sírkövek, sírkötöredékek. op. cit. 170, 184-185 (nr. cat. 193) și fig. 118.

12 *F. Rómer*: Várbeli ásátás op. cit. I. 21R, *P. Lővei*: Sírkövek, sírkötöredékek. op. cit. 170, 184 (nr. cat. 192) și fig. 118.

István Miskolczy menționează marmura roșie din care era făcut monumentul funerar al episcopului de Oradea Bálint Farkas (†1495), monument ce nu s-a păstrat până azi: „ex rubro marmore monumentum Valentini Pontificis Varadiensis vidi, qui obiit anno a salute parta 1495 quarta calendas Majas”.¹³ În vara anului 1827, în locul unde se aflase biserica mănăstirii conventuale franciscane orădene de odinioară,¹⁴ Pál Nagy a condus săpături arheologice din însărcinarea palatinului Joseph. În fața ușii școlii evreiești aflate acolo, au fost scoase la lumină două morminte, într-unul dintre ele „a fost găsită o placă de marmură roșie frumos lucrată, inscripționată cu litere mari gotice puternic reliefate”.¹⁵ Aceasta este singura informație care nu dă de știre despre monumentele funerare medievale ale cetății din Oradea, respectiv ale catedralei, ci despre un monument funerar provenind din altă parte.

Împreună cu fragmentele găsite mai nou, acestea constituie în total nouă pietre funerare din marmură roșie sau părți ale acestora,

13 *Jak. Ferdinand von Miller: Nachrichten eines Augenzeugen aus dem XVII. Jahrhundert. von der Großwardeiner Festung. Zeitschrift von und für Ungern* V. Bd. 2. Heft. Pesth 1804. 88, *V. Bunyitay: A váradi püspökség* op.cit. 110. — Cu siguranță data decesului care a fost citită încă de pe monumentul funerar este 28 aprilie, și tot acolo cu siguranță trebuie să fi fost scris „Maii”, iar nu forma greșită „Majas”. Aceasta corespunde faptului că pe 9 mai 1495 Farkas este menționat ca „răposat”, iar pe 20 mai Domokos Kálmáncsehi figurează deja ca episcop, vezi *Norbert C. Tóth – Richárd Horváth – Tibor Neumann – Tamás Pálosfalvi: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. [Arhontologia laică a Ungariei 1458–1526. I. Arhieri și baroni.] (Magyar Történelmi Emlékek — Adattárak)* Budapest 2016. 52.

14 Cf. *Tamás Emödi: Előzetes jelentés a váradi konventuális ferences templom kutatásáról. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. [Raport preliminar despre cercetarea bisericii conventuale franciscane din Oradea. In: Arhitectura ordinelor mendicante în Ungaria medievală. Studii.]* Red. Andrea Haris. [Budapest] 1994. 395–407, *Renáta Skorka: A váradi ferences rendi kolostorok topográfiája. In: Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban. [Topografia mănăstirilor de la Oradea ale ordinului franciscan. In: Oradea și Bihorul în vremea dinastiei de Anjou.]* Red. Attila Zsoldos. (Tanulmányok Biharország történetéről 5.) [Studii despre istoria Țării Bihorului 5.] Nagyvárad 2018. 161–170.

15 Nagy-Váradról. [Despre Oradea.] *Magyar Kurír* 1827. nr. 36. 288.

existente sau cunoscute în urma menționării lor: acestea reprezintă ceva mai puțin de 35 % din ansamblul de monumente funerare medievale (dinainte de 1541/1543) din Oradea,¹⁶ care cuprinde 26 de piese.¹⁷ La Esztergom, oraș aflat în apropierea carierelor de extras marmură roșie din munții Gerecse, precum și în capitala Buda, luând în considerare chiar și pietrele funerare mai modeste,

-
- 16 În catalog sunt incluse, pe lângă piesele sculptate existente și azi, și monumentele funerare cunoscute doar din izvoare scrise sau desenate, dar simplele date referitoare la înmormântări nu sunt suficiente pentru a fi incluse în catalog. Limita superioară de timp a listei din catalog este 1541/1543, respectiv momentul în care Buda, Esztergom și minele de marmură roșie de la Gerecse au fost ocupate de turci. Pentru catalog, vezi *Pál Lővei – Pál Engel – Dénes Radocsay – Lívia Varga: A középkori Magyarország síremlékeinek katalógusa. Kézirat adatbázis, 1984. [Catalogul monumentelor funerare din Ungaria medievală. Bază de date sub formă de manuscris, 1984.]* Lărgită în mod continuu, starea din 26 martie 2018 fiind înregistrată pe CD în Baza de date a Institutului de Istorie a Artei al Centrului de Cercetări al Științelor Umaniste (Budapesta), număr de inventar: MI-C-I-234. Pentru introducerea scrisă pentru catalog, vezi *Pál Lővei: „Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria” – Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához. Akadémiai doktori értekezés, [„Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria” - Capitole introductive la catalogul monumentelor funerare din Ungaria medievală. Teză doctorală academică.]* Budapest 2009. (http://real-d.mtak.hu/381/1/Lovei_Pal1.pdf; http://real-d.mtak.hu/381/4/Lovei_Pal2a.pdf; http://real-d.mtak.hu/381/7/Lovei_Pal_kepek.pdf)
- 17 Nu am inclus în acest număr cele două morminte regale, pentru că, deși putem presupune că măcar parțial erau făcute din marmură roșie, acest lucru nu poate fi dovedit. Stâlpii de marmură distruși ai monumentului funerar al lui Ladislau cel Sfânt, cântați de Janus Pannonius - „Cuius splendida marmorum columnis ... sepulcra” (Janus Pannonius összes munkái. Közrebocsátja V. Kovács Sándor. [Opera completă a lui Janus Pannonius. Publicată de Sándor. V. Kovács.] Budapest 1987. 326.) - pot fi considerați mai degrabă drept un topos umanist, decât o descriere a monumentului funerar. Despre monumentul funerar al regelui Sigismund nu putem ști nici măcar atât, în catalog a fost inclus doar pe baza unei poezii umaniste, poezia sa funerară scrisă mai târziu (pentru poezia funerară, vezi *Hieronymus Megizero: Chronicon Carinthianum. LIX. Cap. 51. fol. 1076. Publicat de: Martinus Zeiler: Neue Beschreibung Deß Königreichs Vn-garn ... Ulm 1646. 314, cf. Terézia Kerny: Királyi temetkezések a váradi székesegyházban. [Morminte regale în catedrala din Oradea.] In: Váradi költőredékek op. cit. 165–166).*

acest procentaj este peste 74 %, respectiv peste 70 %.¹⁸ Dar în timp ce pentru a ajunge la Esztergom și la Buda lespezile trebuiau transportate cu căruța de la cariera de piatră doar până la Dunăre, iar de acolo se afla la dispoziția lor transportul ieftin pe cale navală,¹⁹ (de altfel și spre Vác, precum și la distanțe mai mari, de exemplu și spre Pécs),²⁰ transportul marmurei roșii până la Oradea, și mai departe, până în Transilvania, era posibil doar pe căi terestre, fiind mult mai complicat și mai scump, de aceea acest material era mult mai rar

-
- 18 La Esztergom am luat în considerare 112 articole din catalog, incluzând și pietrele de mormânt din cimitirele aflate îndeosebi în jurul bisericilor din satele care se aflau pe actualul teritoriu al orașului: dat fiind că acestea din urmă în general nu sunt făcute din marmură roșie, un procent și mai mare al monumentelor funerare ale orașului medieval, 82%, a fost făcut din marmură roșie. Pentru moment, catalogul cuprinde 305 articole aflate la Buda, Óbuda și suburbiile lor, precum și la mănăstirea paulină din Budaszentlőrinc și la Pesta, fără a include pietrele de mormânt evreiești, care, din câte cunoaștem, nu au fost făcute nici odată din marmură roșie.
- 19 Conform datelor cunoscute din registrele arhiepiscopului de Esztergom Ippolito d'Este, în anii 1487-1488 în total 76 de corăbii încărcate cu marmură roșie au coborât pe Dunăre de la Süttő, localitatea în care se încărca materialul extras în cariere, până la Buda, unde urmă să fie folosit la construcțiile reginei Beatrix, vezi *Pál Volt: Gyarmati Dénes mester és a régi magyar építőgyakorlat*. [Meșterul Dénes Gyarmati și vechea practică maghiară a construcțiilor.] In: *Művészettörténeti Tanulmányok. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1954-55*. [Studii de Istoria Artei. Anuarul Centrului de Documentație de Istorie a Artei 1954-55.] Budapest 1957. 50, 79 (nota nr. 8).
- 20 În 1516, István Désházi, respectiv Pál Németi au dispus trimiterea a două corăbii încărcate cu marmură episcopului de Pécs, György Szatmári, vezi *Richárd Horváth – Tibor Neumann – Tamás Pálosfalvi – Norbert C. Tóth: Németi Pál budai kanonok, majd bozóki prépost levelesládája. Magyar vonatkozású középkori oklevelek feltárása Morvaországban*. [Cutia de scrisori a lui Pál Németi, canonic de Buda, apoi prepozit de Bozók. Scoaterea la iveală a unor diplome medievale cu referințe maghiare din Moravia.] In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II*. [Arcana tabularii. Studii în onoarea lui László Solymosi.] Red. Attila Bárány, Gábor Dreska, Kornél Szovák. Budapest–Debrecen 2014. I. 97, 107 (nr. 11), Árpád Mikó: *Reneszánsz művészet a Jagelló-kori Magyarországon, 1. Az all'antica művészeti köznyelv kialakulása és elterjedése*. [Artă renescentistă în Ungaria epocii Jagiellone, 1. Formarea și răspândirea limbajului artistic all'antica.] *Ars Hungarica* 41. (2015) 407.

utilizat în Transilvania. În legătură cu aceasta, o contribuție însemnată o constituie informația că în luna mai a anului 1515, István Désházi, administratorul veniturilor arhiepiscopiei de Esztergom, l-a însărcinat pe Pál Némethi, canonic de Buda, reprezentantul de la Buda al arhiepiscopului Tamás Bakóc, să ajute la transportul marmurei destinate bisericii aflate pe moșia lui Désházi de la Menyő, din comitatul Solnocul Mijlociu, îndeosebi la trecerea peste Tisa.²¹ Timpanul porții bisericii de la Menyő, sculptat în marmură roșie și purtând blazonul lui Désházi și inscripția anului 1514, tabernaculul din 1515 și cristelnița din 1515, purtând semnătura lui Iohannes Fiorentinus, care fusese activ și la Esztergom,²² ne arată fără echivoc că izvorul ne aduce mărturie despre dificultățile întâmpinate de transportul marmurei de la Gerecse.

Altminteri, folosirea marmurei roșii la Oradea prezintă un procentaj mai ridicat decât cel de la Pécs, oraș care prezintă un număr de pietre funerare cunoscute²³ aproape echivalent cu cel de la Oradea, însă la Pécs doar exact un sfert din monumentele funerare au fost sculptate din marmură roșie. Aceasta este însă o imagine cât se poate de falsă, numărul relativ redus al pietrelor funerare din marmură roșie de la Pécs se datorează în principal sistematicii „activități de colectare” a turcilor, precum și îndepărtării sculpturilor în interesul refolosirii lor în altă parte. Anumite plăți din anii 1555-1556, ce pot fi regăsite în registrele de socoteli ale circumscripției financiare din Pécs, ne informează despre acele lucrări din anul 1555, în cursul cărora pietrele funerare din marmură roșie (*mermer-i szumaki*) din catedrala din Pécs („sfânta geamie aflată în cetatea Pécs”) au fost desfăcute la ordinul lui Tojgun, pașa de la Buda, fiind apoi transportate cu căruța până la Mohács, iar de acolo cu corabia pe Dunăre până la Buda, ca să fie apoi folosite la

21 R. Horváth – T. Neumann – T. Pálosfalvi – N. C. Tóth: Némethi Pál budai kanonok op. cit. 96, 100 (nr. 2), Á. Mikó: Reneszánsz művészet op. cit. 406.

22 Árpád Mikó: A menyői templom keresztelőkútja. [Cristelnița bisericii din Menyő.] In: Váradi kötéredékek op. cit. 265–267.

23 28 este numărul monumentelor funerare de la Pécs.

construcția băii pașei.²⁴ În registrele de socoteli figurează o sumă mai mare cheltuită pe lumânări de ceară, prin urmare lespezile funerare au fost scoase - cel puțin parțial, probabil din cripta catedralei - de către 19 muncitori aduși de la Mohács, conduși de un arhitect și trei meșteri, în curs de patru zile. La numărul mare al pietrelor funerare face trimitere faptul că pentru transportul lor în portul de la Mohács au fost necesare 52 de căruțe și căruțași, chemați de la Mohács, Danóc (parte din Gajic, azi în Croația) și Vörösmart (azi Zmajevac, Croația).²⁵ În același timp, transportul materialelor de construcție, inclusiv al pietrelor funerare, s-a îndreptat nu numai spre nord, ci și spre sud-est. Hans Demschwam, reprezentantul (*factor*) al familiei Fugger, a descris în anii 1550 în localitatea Jagoda din Serbia monumentul funerar figurativ, sculptat în marmură roșie, al lui János Alsáni și al soției sale, ca una din acele lespezi care fuseseră aduse din clădirile din Pécs spre a fi folosite drept materiale de construcție.²⁶

Abia dacă oglindește situația inițială procentajul de 27 % , mic și ca număr, al marmurei roșii în rândul vestigiilor cunoscute de la Vác, localitate unde se poate ajunge ușor pe Dunăre, procentaj puternic influențat de participația însemnată în cadrul descoperirilor arheologice renaștentiste a obiectelor făcute din marna extrasă în împrejurimile Budei, obiecte ce pot fi și ele transportate pe Dunăre

24 Nici una dintre aceste pietre funerare nu poate fi identificată (adică nu „falsifică” statistica de la Buda). Baia, împreună cu geamia și școlile construite tot de către fundația pașei Tojgun în cartierul Víziváros din Buda, se afla pe teritoriul mănăstirii medievale a ordinului Augustinian, al mănăstirii capucine din epoca modernă, în apropiere de strada principală (Fő utca), vezi *Lajos Fekete – Lajos Nagy: Budapest története a török korban*. In: *Budapest története II.* [Istoria Budapestei în epoca otomană. In: *Istoria Budapestei II.*] Red. șef László Gerevich. Budapest 1973. 353, 354.

25 *Klára Hegyi: Török források Pécs 16. századi történetéhez.* (Források Pécs történetéből 3.) [Izvoare turcești referitoare la istoria orașului Pécs din secolul al XVI-lea. (Izvoare referitoare la istoria orașului Pécs 3.)] Pécs 2010. 30, 84, 85, 90–91.

26 *Hans Demschwam: Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló.* [Jurnal de călătorie în Transilvania, la Banská Bystrica, în Turcia.] Publicat de Lajos Tardy. Budapest 1984. 482. (ii mulțumesc pentru informație lui Balázs Bodó).

- e drept că în sus, în direcția opusă.²⁷ În schimb orașul Győr, unde se poate ajunge de la carierele de piatră din munții Gerecse tot pe Dunăre, mergând în susul fluviului, prezintă un procentaj de 100 %;²⁸ însă în pofida numărului mic de vestigii, chiar și în comparație cu Vác, poate că acest lucru totuși nu este întâmplător, ținând seama de faptul că în orașul aflat în Mica Câmpie Ungară orice altă piatră trebuia adusă de departe. 57 % din vestigiile cunoscute ale orașului Eger, aflat mult mai aproape de Buda, decât Oradea, și unde se putea ajunge mai ușor, fără a fi nevoie să se treacă peste Tisa, erau făcute din marmură roșie,²⁹ în cazul orașului Veszprém, care dispunea de condiții asemănătoare, este vorba de 52 %, ³⁰ în cazul orașului Székesfehérvár, comparabil cu episcopiile, avem 58 %.³¹ În cazul îndepărtatului oraș Gyulafehérvár (Alba Iulia) proporția este de doar 4 %, ³² în cazul orașului Zagreb e de cel mult 24 %.³³ Dintre reședințele medievale ale înalților prelați, la Kalocsa, Csanád, Nyitra sunt cunoscute atât de puține monumente funerare din evul mediu, încât nu pot fi evaluate din punct de vedere statistic.³⁴ Dintre alte localități ce joacă un rol important, proporția e mai mare de 58 % la Visegrád, oraș aflat lângă Dunăre,

27 Numărul monumentelor funerare este de 11.

28 Numărul monumentelor funerare este de 4.

29 Numărul monumentelor funerare medievale cunoscute azi, în mică parte cunoscute din izvoare, este de 70.

30 Numărul monumentelor funerare este de 19.

31 Numărul monumentelor funerare este de 38, dar mai multe dintre ele sunt cunoscute doar din izvoare scrise sau desenate, astfel încât, din punct de vedere al determinării materialului din care erau făcute, am luat în considerare doar 31.

32 Numărul monumentelor funerare este de 25.

33 În măsura în care în cazul monumentelor funerare cunoscute doar prin menționare considerăm că determinarea materialului din care erau făcute doar prin cuvântul „marmură”, fără precizarea culorii, se referă tocmai la marmură roșie; dacă nu, atunci doar 12 %. Numărul monumentelor funerare este de 25.

34 La Kalocsa (2) și la Csanád (5 sau 6, în afară de sarcofagul Sfântului Gellért, dintr-o epocă ce a precedat folosirea marmurei roșii, este vorba doar de lespezi funerare simple, aflate în cimitirul din jurul bisericii) nu se cunosc deloc lespezi funerare din marmură roșie, în schimb la Nyitra (3) se cunosc doar lespezi funerare din marmură roșie.

între Esztergom și Buda - servind în secolul al XIV-lea și drept capitală regală -, prezentând un însemnat număr de monumente funerare,³⁵ pe când în alte două localități, în care, pe baza vestigiilor cunoscute, se poate constata folosirea, în loc de marmura roșie din munții Gerecse, exclusiv a marmurei roșii din împrejurimile orașului Salzburg, din carierele de acolo materialul fiind transportat cu ușurință pe Dunăre în jos la Pozsony, unde proporția folosirii acestui material este de 60 %, ³⁶ pe când în îndepărtatul Sibiu, care poate fi considerat punctul care marchează limita estică a folosirii acestui material, proporția este de 25 %.³⁷

Dintre materialul petrografic folosit pentru construcții și ornamente pe teritoriul Regatului Ungariei în evul mediu, materialul examinat mai sus din punct de vedere statistic, marmura roșie din munții Gerecse, avea zona de piață cea mai extinsă:³⁸ ca material pentru monumente funerare gotice și renaștentiste și pentru alte cioplituri, această marmură roșie poate fi întâlnită aproape pe întreg teritoriul țării, de la Zagreb la Sibiu și de la Újlak la Sze-

35 Numărul monumentelor funerare este de 58.

36 Numărul monumentelor funerare incluse este de 36.

37 Numărul monumentelor funerare este de 12; din marmură roșie au fost făcute doar lespezile funerare ale acelor primari ai orașului care, pe lângă această funcție îndeplinită de ei în evul mediu târziu, au îndeplinit și alte funcții de conducere-economice importante, cf. *Pál Lővei – Boglárka Weisz: A gazdaság- és pénzügyigazgatás szereplőinek szórványos síremlékei a középkori Magyarországon*. [Monumentele funerare sporadice ale participanților la administrarea economiei și finanțelor în Ungaria medievală.] In: *Pénz, posttó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. [Bani, postav, piață. Studii de istorie economică despre evul mediu maghiar.] Red. Boglárka Weisz. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések) Budapest 2016. 253–257, 258–259 și 26–27, fig. 29.

38 Cf. *Pál Lővei: A kőfaragás gazdaságtörténete felé: kőfaragványok és kőanyagok piac- és bányaközzetei a középkori Magyarországon*. [Spre o istorie economică a cioplitului în piatră: zonele de piață și zonele de extracție minieră ale ciopliturilor în piatră și ale materialelor aferente în Ungaria medievală.] In: *Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. [Mone-de, drumuri, soldați. Studii de istorie economică despre Ungaria medievală.] Red. István Kádas, Renáta Skorka, Boglárka Weisz. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések) Budapest 2018. 269–304.

peshely. Se cunosc date sporadice și în legătură cu exportul său în străinătate, atât sub formă de creații terminate, cât și ca materie primă: a fost livrată în Polonia (Cracovia, Gniezno, Włocławek), în Moravia (Tovačov), în Bosnia (Bobovac), poate în Silezia (Cieplice, Schweidnitz) și în secolul al XIII-lea încă și în împrejurimile râului Nistru, în Galiția.³⁹ În Europa centrală, doar calcarul roșu extras în

39 În legătură cu folosirea marmurei roșii în evul mediu și a extinderii ariei sale geografice de folosire, vezi *Pál Lővei*: A tömött vörös mészkő – „vörös márvány” – a középkori magyarországi művészetben. [Calcarul roșu compact - „marmura roșie” - în arta medievală din Ungaria.] *Ars Hungarica* 20. (1992: 2.) 3–28, *Pál Lővei*: Salzburg und Gran versus Krakau, Gnesen und Wilna: Die Lieferung des Rotmarmors im Fernhandel Mitteleuropas. In: *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*. Hrsg. Dietmar Popp, Robert Suckale. Nürnberg 2002. 411–421, *Pál Lővei*: „Virtus, es, marmor, scripta”. Red Marble and Bronze Letters. *Acta Historiae Artium* 42. (2001) 39–55, *Pál Lővei*: „Virtus, es, marmor, scripta”. Vörös márvány és bronzbetű. [Virtus, es, marmor, scripta. Marmură roșie și litere de bronz.] In: *Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia Ráckeve, 2000*. [Durabilitate și schimbare. Conferință de istoria artei Ráckeve, 2000.] Red. Szilvia Bodnár et al. Budapest 2004. 53–71, *Ernő Marosi*: Művészet a királyi udvarban és udvari művészet az ország középkori közepén. [Artă la curtea regală și artă de curte în mijlocul medieval al țării.] In: *In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”*. [In medio regni Hungariae. Cercetări arheologice, de istorie a artei și de istorie „în mijlocul țării”.] Red. Elek Benkő, Krisztina Orosz. Budapest 2015. 44–45, *Pál Lővei*: Uralkodói kőanyagok. A király és az elit díszítőkö-használata a középkori Magyarországon. [Materiale de piatră ale suveranilor. Folosirea de către rege și elite a pietrei ornamentale în Ungaria medievală.] In: *In medio regni Hungariae* op. cit. 85–97, *Pál Lővei*: Bíbor Esztergom – a Szent Adalbert-székesegyház, a Bakócz-kápolna és a királyi/érseki palota vörösmárványa. [Esztergomul purpuriu - marmura roșie a catedralei Szent Adalbert, a capelei Bakócz și a palatului regal/episcopal.] In: *Metropolis Hungariae* 2017. 96–106, *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 394–397, 420–422, 436–439 și fig. 15–19, 51, 81–82. — Pentru supra-punerea în fașa de graniță occidentală a Regatului Ungariei medievale a zonelor de piață a marmurei roșii din munții Gerecse și a celei din împrejurimile orașului Salzburg, vezi *Pál Lővei*: Hol a határ? Salzburg–Passau–Bécs és Esztergom–Buda vörös márvány-piackörzeteinek találkozása a középkori Magyar Királyság nyugati határsávjában. [Unde este granița? Întâlnirea zonelor de piață ale marmurei roșii Salzburg–Passau–Viena și Esztergom–Buda în fașa de graniță occidentală a Regatului Ungariei medievale.] In: *Márvány, tárház, adomány*.

carierile din împrejurimile orașului Salzburg (Adnet) era folosit pe un teritoriu cu o întindere mai mare.⁴⁰

În cursul strângerii și examinării cuprinzătoare a mărturiilor practicii din Bavaria, luând în considerare și creațiile mai simple, toate acestea pot fi comparate cu cele din Ungaria, atât din punct de vedere al dominației materialului folosit, cât și al corespondențelor stilistice, Volker Liedke a ajuns la convingerea că fiecare atelier de cioplit în piatră dispunea de propriul tip de litere, de un „scris de mână” specific. După părerea lui, meșterul însuși era cel care executa schițarea și distribuirea inscripțiilor, iar calfele executau lucrarea pe baza lor, tehnica cea mai grea și totodată cea mai scumpă o constituia sculptarea inscripției cu fundal adâncit. Dacă în diferitele ateliere se obișnuia să se copieze între ele diferite motive, forme specifice de reprezentare, nu se obișnuia însă imitarea, urmărirea inscripțiilor: dacă totuși apare undeva un tip de literă caracteristic unui alt atelier, aceasta ne arată că respectivul cioplitor în piatră fusese instruit acolo.⁴¹ Prin urmare scoaterea la iveală și analiza caracteristicilor epigrafice poate pune la dispoziție un surplus de informații deloc neglijabil pentru efectuarea unor analize motivice și stilistice.

Tipul de literă minuscul gotic l-a înlocuit pe cel majuscul gotic pe pietrele funerare din Ungaria în esență între 1360 și 1380.⁴² La început, literele înseși erau sculptate în suprafața cadrelor, moda literelor proeminente din zona de fundal adâncită este perceptibilă de la sfârșitul secolului al XIV-lea, începutul secolului al XV-lea.⁴³

Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. [Marmură, depozit, danie. Studii de istorie economică despre evul mediu maghiar.] Red. István Kádas, Renáta Skorka, Boglárka Weisz. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések) Budapest 2019. 303–351.

40 *Alois Kieslinger*: Die nutzbaren Gesteine Salzburgs. Salzburg–Stuttgart 1964.

41 *Volker Liedke*: Die Haldner und das Kaisergrabmal in der Frauenkirche zu München. *Ars Bavarica* 2. München 1974. 4–5.

42 *Pál Lővei – Lívia Varga*: Síremlékek. [Monumente funerare.] In: *Magyarországi művészet 1300–1470 körül I–II*. [Arta din Ungaria în jurul anilor 1300–1470 I–II.] Red. Ernő Marosi. Budapest 1987. I. 462–463.

43 *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 442.

Apoi, în cazul monumentelor reprezentative, această tehnică a devenit determinantă: așa a fost făcută și inscripția circulară a celor două fragmente de pietre funerare orădene, descrise la începutul acestui studiu. În inscripția aflată pe lespedea funerară a lui Margit, literele *m* aflate în prescurtarea numărului o mie (*millesimo*) și la începutul cuvântului *mensis*, față de literele *m* uzuale, formate din trei „picioare” verticale - închise la capete cu un unghi obtuz - dispun de un adaos caracteristic, și anume o linie transversală orientată în sus, care taie litera pe toată lățimea ei. Faptul că această formă, în pofida relativei sale simplități, nu era obișnuită, ne este arătat de faptul că: în catalogul monumentelor funerare din Silezia⁴⁴ poate fi văzută pe un singur monument funerar (vezi mai jos discutarea sa), în cazul vestigiilor medievale din Prusia și Polonia nu apare deloc,⁴⁵ de asemenea nici pe creațiile din Austria și Bavaria cunoscute de mine nu poate fi întâlnită aproape nicăieri, doar la Augsburg, cel mai mult pe creațiile meșterului Ulrich, care a activat din 1420 până în 1446, la moartea sa, putem întâlni forme de litere oarecum asemănătoare, dar nicidecum identice.⁴⁶ Ba mai mult, din câte știu nici în codici, nici în diplome din Ungaria nu a fost folosit acest tip de literă tăiată cu o linie transversală. Cu atât mai mult merită atenție faptul că ea mai poate fi încă găsită pe mai mult de o duzină de sculpturi din marmură roșie - în principal pe monumente funerare - din Ungaria sau originare din Ungaria (fig.4). Apare cu o linie transversală orientată în jos pe jumătarea de piatră funerară a cancelarului secret Imre Perényi (†1418), originară

44 Cf. *Bogusław Czechowicz*: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku. Wrocław 2003.

45 Cf. *Przemysław Mrozowski*: Polskie nagrobki gotyckie. Warszawa 1994., *Tadeusz Jurkowlaniec*: Nagrobki średniowieczne w Prusach. Warszawa 2015.

46 *Volker Liedke*: Die Augsburger Sepulkralskulptur der Spätgotik, Teil 1. Zum Leben und Werk des Meisters Ulrich Wolfhartshauser. (Studien zur Sepulkralskulptur der Gotik und Renaissance in Deutschland und Österreich, Band 2) München 1979. 19–20, 42–46, 52–64, 103–104, 105 și Abb. 11–12, 17, 28, 31, 39, 41–42, 44, 46, *Volker Liedke*: Die Augsburger Sepulkralskulptur der Spätgotik, Teil 2. (Studien zur Sepulkralskulptur der Gotik und Renaissance in Deutschland und Österreich, Band 4) München 1986. 6, 27–30, 32–34, 109, 110 și Abb. 5–7, 21–22, 26.

din mănăstirea paulină din Kurityán,⁴⁷ pe lespedea funerară din Nyitra a episcopului de Nyitra György Berzevici (†1437),⁴⁸ în două locuri pe monumentul funerar din Terebes (azi Trebišov, Slovacia), sculptat în 1438-1439, al marelui trezorier János Perényi (†1458),⁴⁹ pe lespedea funerară incomplet păstrată la Szentgotthárd a Ilonei Garai (†1441), soția marelui trezorier Miklós Szécsi (†1428),⁵⁰ pe

47 Miskolc, Hermann Ottó Múzeum. — *István Feld – Juan Cabello: A füzéri vár.* [Cetatea din Füzér.] Miskolc 1980. 35, 36, 41 și fig. 15, *Pál Engel – Pál Lővei – Livia Varga: Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről.* [Despre monumentele funerare ale baronilor din epoca lui Sigismund de Luxemburg.] *Ars Hungarica* 11. (1983) 35–36 și fig. 9, *Ilona Czeglédy: A kurityáni pálos kolostor.* [Mănăstirea paulină de la Kurityán.] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 25–26. [Anuarul Muzeului Hermann Ottó 25–26.] (1986–1987) 219, 221 și fig. 20, *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437.* [Artă în epoca regelui Sigismund 1387–1437.] Red. László Beke, Ernő Marosi, Tünde Wehli (catalog de expoziție). Budapest 1987. II. 296. (nr. cat. Sz. 51, Lővei Pál).

48 *Sándor Tóth: 15. századi sírplasztikánk és a Kassai Jakab-kérdés.* [Plastica noastră funerară din secolul al XV-lea și cheștiunea-Jakab Kassai.] *Ars Hungarica* 3. (1975) 333 și fig. 80, *Pál Lővei: Síremlékszobrászat.* [Sculptura monumentelor funerare.] In: *Művészet Zsigmond király korában op.cit.* II. 279, 301–302 (nr. cat. Sz. 60), *Viera Luxová: Memento mori: formy náhrobnej skulptúry.* In: *Gotika.* Red. Dušan Buran. (Dejiny slovenského výtvarného umenia) Bratislava 2003. 325, 665–666 (nr. cat. 2.2.6), *P. Lővei: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit.* 452, 458 și fig. 95.

49 *József Csoma – Géza Csergheő: A Perényiek középkori síremlékei.* *Archaeologiai Értesítő (új folyam)* [Monumentele funerare medievale ale familiei Perényi. *Buletin arheologic (serie nouă)*] 8. (1888) 296–300, *Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437.* [Sigismund rege și împărat. Artă și cultură în vremea lui Sigismund de Luxemburg 1387–1437.] Red. Imre Takács (catalog de expoziție). Budapest–Luxemburg 2006. 348. (nr. cat. 4.52, Lővei Pál), *P.Lővei – B. Weisz: A gazdaság- és pénzügyigazgatás op. cit.* 224–226 și fig. 7.

50 *Ilona Valter: Szentgotthárd története a mohácsi vészig.* [Istoria orașului Szentgotthárd până la bătălia de la Mohács.] In: *Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok.* [Szentgotthárd. Studii de istorie locală, de istorie a culturii, de cunoștințe locale.] Szombathely 1981. 68 și fig. 22, *Mária Zlinszkyné Sternegg: A szentgotthárdi ciszterci apátság története és művészetének emlékei (1183–1878).* [Istoria abației cisterciene de la Szentgotthárd și mărturiile artei sale (1183–1878).] In: *Szentgotthárd op. cit.* 373, 376 și fig. 5, *P.Lővei: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit.* 431–432 și fig. 71–72.

cele două fragmente aparținând de lespezi funerare diferite, găsite în mănăstirea dominicană de la Buda,⁵¹ pe cristelnița octogonală aflată în biserica parohială din Ásvány, aparținând de localitatea Ásványráró din ținutul Szigetköz, obiect ce poate fi legat de persoana palatinului Lőrinc Hédervári (†1447).⁵² Litera *m* tăiată cu o linie transversală orientată în sus apare pe un fragment de monument funerar al unui cavaler, găsit în biserica dedicată Sfântului Ioan a mănăstirii franciscane medievale din Buda,⁵³ apare chiar de două ori pe piatra funerară fragmentară, purtând blazonul Ordinului Dragonului, provenită din biserica Adormirea Maicii Domnului din Buda, care se află astăzi în Muzeul Național Maghiar (Magyar Nemzeti Múzeum),⁵⁴ și mai apare o dată și pe unul din fragmentele al căror loc de origine este necunoscut și care sunt zidite în fațada laterală a fostului castel Jankovich din Szőlősgyörök.⁵⁵

Atât litera *m* tăiată cu o linie transversală orientată în sus, cât și cea tăiată cu una orientată în jos se regăsesc în inscripția de pe un fragment de lespede de închidere a unui sarcofag, găsit cu ocazia cercetării arheologice a cetății regale de la Bobovac, aflată în apropiere de Sarajevo, în Bosnia (fig. 5-6). Examinarea geochimică pe

51 Budapesti Történeti Múzeum. [Muzeul de Istorie a Budapestei.] — *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 444–445 și fig. 85–86.

52 *Arnold Polyi*: Magyar műemlékek I. Csallóköz műemlékei. [Monumente maghiare I. Monumentele din Csallóköz.] Archaeologiai Közlemények 1. [Publicații Arheologice I.] (1859) 172, *P. Lővei*: A tömött vörös mészkő op. cit. 14 și fig. 8, *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 447, 450–451 și fig. 92–93.

53 Budapesti Történeti Múzeum. — *Júlia Altmann – Pál Lővei*: Leletgyűttesek a budavári ferences templomban. [Ansambluri de descoperiri arheologice în biserica franciscană din cetatea Buda.] Budapest Régiségei 38. (2004) 16. (nr. cat. 7) și fig. 23–28, *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 422–423 și fig. 52–54.

54 *Pál Lővei*: A Stibor-síremlékek mestere. [Meșterul monumentelor funerare ale familiei Stibor.] Budapest Régiségei 33. (1999) 106, 120 (nota nr. 53) și fig. 15, *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 403 și fig. 30–33.

55 *Pál Lővei – Lívia Varga*: Funerary Art in Medieval Hungary. Acta Historiae Artium 35. (1990–92) 144 și fig. 41, *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 428 și fig. 62.

bază de izotopi stabili a materialului petrografic a dovedit originea acestuia din munții Gerecse din Ungaria,⁵⁶ adică a confirmat acea presupunere publicată deja în anii 1970 a descoperitorului Pavao Anđelić, conform căreia materialul provenea din cariere din Ungaria.⁵⁷ Se presupune că piesele au fost comandate cel mai probabil în timpul prezenței la Buda între sfârșitul anului 1433 și începutul anului 1435 a regelui bosniac Tvrtko al II-lea (1404–1409, 1421–1443).⁵⁸ Analogia cea mai apropiată a sculpturilor din Bosnia, pe baza fragmentului existent de trup bărbătesc îmbrăcat în armură, cu brâu decorativ, a formei și detaliilor armurilor pentru brațe și picioare, precum și pe baza ornamentului de pe teaca sabiei decorative - după cum a arătat deja și Anđelić - o reprezintă lespede de mormânt de la Buda a lui Štibor (II.) de Stiborici (†1434)⁵⁹ (fig.

56 Examinare întreprinsă de Farkas Pintér.

57 Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. — Pavao Anđelić: Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolna mjesta Bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću. Sarajevo 1973. 86–95, *P. Lővei: A tömött vörös mészkő* op. cit. 11, *P. Lővei: A Stibor-síremlékek mestere* op. cit. 105–106, *Lidija Fekeža – Margita Gavrilović – Pál Lővei: Bosnyák királyok síremlékeinek töredékei*. [Fragmente din monumentele funerare ale regilor bosniaci.] In: Sigismundus rex et imperator op. cit. 450–4510 (nr. cat. 5.15), *P. Lővei: A „sárkánylovagok” kőfaragója* op. cit. 394–396 și fig. 15–19.

58 *Vjekoslav Klaić: Bosznia története a legrégibb kortól a királyság bukásáig*. Bojničić Iván német átdolgozása után fordította Szamota István. [Istoria Bosniei din cele mai vechi timpuri pînă la căderea regatului. Traducere de István Szamota după prelucrarea în limba germană a lui Iván Bojničić.] Nagybecskerek 1890. 295, 297, *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463 I*. Sarajevo 1942. [1998] 488, 489, *Elemér Mályusz: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. [Domnia regelui Sigismund în Ungaria 1387–1437.] Budapest 1984. 111.

59 Budapesti Történeti Múzeum. – Magyarország Műemlékei 3. [Monumentele Istoriei ale Ungariei 3.] (1913) 257, *Henrik Horváth: A Székesfővárosi Múzeum középkori lapidáriuma a Halászbástyán*. Magyar Művészet 8. [Lapidariul medieval de pe Bastionul Pescarilor al Muzeului Capitalei. Artă Maghiară 8.] (1932) 114–115, *Pál Lővei: A Stibor-síremlékek mestere*. Budapest Régiségei 33. [Meșterul monumentelor funerare Stibor. Antichitățile Budapestei 33.] (1999) 103–104, *Pál Lővei: Stiborici II. Stibor (†1434) sírköve*. [Piatra funerară a lui Stibor II. de Stiborici (†1434).] In: Mátyás-templom. A budavári Nagy-

7), în același timp profilul cadrului și forma literelor sunt foarte asemănătoare cu cele aflate pe fragmentele rămase din lespede ce acoperă sarcofagul din Székesfehérvár al voievodului Transilvaniei Stibor (I.) de Stiborici (†1414).⁶⁰ Fragmentul de la Bobovac, care poartă și litere *m* tăiate cu o linie și pe care poate fi văzut capul și umărul unui înger înaripat, constituie încă o dovadă a originii sale de la Buda: conturul părului îngerului, gulerul acestuia sub formă de bandă, modelarea particulară a aripilor întinse deasupra capului constituie o analogie nemijlocită a reprezentării unui înger, aflată pe un fragment de lespede din marmură roșie, găsit cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate la biserica parohială Maria-Magdalena din Buda (fig. 8).⁶¹ Profilul cu suprafață lustruită al părții sale laterale, care începe în partea de jos cu teșitură și concavitate, ne arată că a fost destinat drept capac al unui sarcofag. Basorelieful de pe capac înfățișează un înger cu fața deteriorată, cu păr lung, cu aripile întinse, care privește înainte și ține un scut heraldic. Suprafața scutului a fost netezită doar în linii mari, și alte părți ale sculpturii sunt neterminat; ciopliturile sale secundare ne fac să credem că până la urmă ar fi putut fi folosit drept piatră de construcție.

boldogasszony-templom évszázadai (1246–2013). [Biserica Mátyás. Secolele bisericii Adormirea Maicii Domnului din cetatea Buda (1246-2013).] Red. Péter Farbaky, Lilla Farbakyné Deklava, Balázs Mátéfy, Enikő Róka, András Végh. (Catalog de expoziție). Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeum és Budavári Nagyboldogasszony-templom, [Muzeul de Istorie a Budapestei, Muzeul Cetății și Biserica Adormirea Maicii Domnului din Cetatea Buda.] Budapest 2015. 134–135 (nr. cat. 3.51).

60 Szent István Király Múzeum [Muzeul Regelui Ștefan cel Sfânt], respectiv colecția Körösi din Székesfehérvár. — Vezi nota nr. 63.

61 Întâi s-a aflat la Budapesti Történeti Múzeum [Muzeul de Istorie a Budapestei], apoi din 1992 a fost transferat la Magyar Nemzeti Galéria [Galeria Națională Maghiară]. — *Bertalan Vilmosné*: Előzetes jelentés a Mária Magdolna templom ásátásáról. Budapest Régiségei 22. [Raport preliminar despre săpăturile arheologice de la biserica Maria Magdalena. Antichitățile Budapestei 22.] (1971) 425, 427. Referitor la legătura dintre fragmentele găsite în Bosnia și la Buda, vezi *P. Lővei*: A tömött vörös mészkő op. cit. 11 și fig. 6, *P. Lővei*: A Stibor-síremlékek mestere op. cit. 106 și fig. 14, *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 396–397 și fig. 20.

Transportul lucrării, care poate a fost deteriorată, într-un loc mai îndepărtat față de locul său de execuție nu ar fi avut sens. Pe baza figurii neterminată a îngerului am putea considera că nu numai piatra funerară de la Buda a lui Stibor a fost într-adevăr executată la Buda, după cum a presupus întotdeauna cercetarea, ci și monumentele funerare din Székesfehérvár și din Bosnia, adică întreg atelierul poate fi legat de Buda. Pe bază stilistică, un ansamblu de fragmente de monument funerar, reprezentând un cap de femeie, precum și blazonul familiei Stibor, găsit tot la Buda,⁶² poate fi legat tot de acest grup de lucrări.

Monumentele funerare a trei dintre membrii familiei Stibor⁶³ pot fi datate în anii din jurul anului 1431, când Stibor cel mai tânăr și-a întocmit testamentul⁶⁴ - înainte de moartea sa, care a avut loc în 1434: el trebuie să fi dispus realizarea monumentului funerar de la Fehérvár al tatălui său, împreună cu al său propriu. Legătura lor foarte strânsă din punct de vedere al stilului și al tipului, în orice caz ne arată că ar fi vorba de același atelier, iar cel puțin în cazul celor două monumente funerare ale vitejilor - precum și al pieselor de la Bobovac - că ar fi fost lucrate de același sculptor. Cunoscând acest lucru, a apărut în catalogul expoziției dedicate lui Sigismund

62 Inițial patru fragmente (în prezent însă nu mai există decât două), aflate parțial în colecția Muzeului Național Maghiar (Magyar Nemzeti Múzeum), parțial în colecția Muzeului de Istorie a Budapestei (Budapesti Történeti Múzeum).

63 Descrierea și discutarea lor comună: *P. Engel – P. Lővei – L. Varga: Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről* op. cit. 31–35 și fig. 6–8, *Pál Engel – Pál Lővei – Lívia Varga: Grabplatten von ungarischen Magnaten aus dem Zeitalter der Anjou-Könige und Sigismunds von Luxemburg. Acta Historiae Artium* 30. (1984) 36, 38, 40, 42, 47–50 și fig. 9–13, *Pál Engel – Pál Lővei – Lívia Varga: Főnemesi sírkövek a Zsigmond kori Magyarországon. [Pietre funerare ale mării nobilimi în Ungaria epocii lui Sigismund de Luxemburg.] In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. [Studii de istorie a culturii din perioada evului mediu maghiar.] Red. Erik Fügedi. Budapest 1986. 210, 212, 215–216, 220–222 și fig. 4. *Művészet Zsigmond király korában* op. cit. II. 292–293 (nr. cat. Sz. 47–49, Pál Lővei – Lívia Varga), *P. Lővei: A Stibor-síremlékek mestere* op. cit. 104–105, *P. Lővei: A „sárkánylovagok” kőfaragója* op. cit. 389–392 și fig. 1–8.*

64 Cf. *Pál Engel: Zsigmond bárói: rövid életrajzok. [Baronii lui Sigismund: scurte biografii.] In: Művészet Zsigmond király korában* op. cit. I. 446–447.

în 1987 denumirea de „meșterul monumentelor funerare Stibor” acordată autorului acestor lucrări, al cărui nume nu este cunoscut.⁶⁵

Tipul de reprezentare cu două figuri al monumentului funerar Stibor, nu prea des întâlnit, poate fi găsit și pe două monumente funerare din Silezia. Descrierea monumentului mai timpuriu, a lespezii ce închide mormântul lui Gotsche (II.) Schoff (†1418?, 1420?)⁶⁶, aflat odinioară în biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Cieplice, se află într-o carte publicată în 1621, iar imaginea sa a fost păstrată de o litografie executată înainte de 1860.⁶⁷ Conform acesteia, lângă capul bărbatului înfățișat într-o armură completă, cu capul gol, a fost pus coiful său, pe cele două laturi ale sale erau atârinate o sabie, respectiv un pumnal, cu mâna sa stângă, îmbrăcată într-o mănușă de armură, își ținea sabia și scutul heraldic de mici dimensiuni, așezat înaintea sa. Exemplarul cel mai târziu cunoscut astăzi al tipului de reprezentare al monumentului funerar Stibor este tot din Silezia, fiind monumentul funerar al lui Konrad (II.) von Nimptsch (†1446), documentat odinioară în biserica francis-

65 *P. Lővei*: Síremlékszobrászat op. cit. 281–283, *P. Lővei*: A tömött vörös mészkő op. cit. 11, *Ernő Marosi*: A XV. századi budai szoborsorozat művészettörténeti helye. [Locul în istoria artei al seriei de sculpturi din secolul al XV-lea din Buda.] In: *László Zolnay – Ernő Marosi*: A budavári szoborlelet. [Descoperirea arheologică a sculpturilor din cetatea Buda.] Budapest 1989. 110–111, 127, *Ernő Marosi*: Mittelalterliche Kunst aus Buda und Pest. In: Budapest im Mittelalter. Hrsg. Gerd Biegel. (Catalog de expoziție). Braunschweig 1991. 60, *Ernő Marosi*: Die Skulpturen von Buda im europäischen Kontext. In: 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Das Konstanzer Konzil, Essays. Hrsg. Karl-Heinz Braun, Mathias Herweg, Hans W. Hubert, Joachim Schneider, Thomas Zotz. Darmstadt 2013. 181, *P. Lővei*: A Stibor-síremlékek mestere op. cit., *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit.

66 *B. Czechowicz*: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku op. cit. 124–125 (nr. 38).

67 *Johann Tralles*: Mausoleum Schaff-Gotschianum Ehren und Gedechtniß Kirchlein des Uralen hochlöblichen Schaff-Gotschen Hauses Herrn und Ritterstandes [...]. Leipzig 1621. 10–11, *Rudolf von Stillfried* [-Rattonitz]: Stammtafel und Beiträge zur alteren Geschichte der Grafen Schaffgotsch. (Beiträge zur Geschichte des schlesischen Adels, H. 1., Die Grafen Schaffgotsch) Berlin 1860. 21 (se referă la acestea: *B. Czechowicz*: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku op. cit. 124–125, reproducerea imaginii: fig. 4), *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 420–422, 439 și fig. 51.

cană din Schweidnitz, însă dispărut ulterior.⁶⁸ Imaginea sa a fost păstrată de un desen executat înainte de 1725, respectiv de unul din 1725 (fig. 9).⁶⁹ În inscripția sa se găsește și o literă *m*, tăiată de data aceasta cu o linie orizontală. Bărbatul îmbrăcat în armură de pe monumentul funerar purta emblema Ordinului maghiar al Dragonului al regelui Sigismund⁷⁰, atârnată de șnurul care îi înconjură umerii, asemănător figurii funerare care îl înfățișa pe Stibor (II.) de Stiborici. Cu mare probabilitate, persoana cavalerului silezian *Her Nemsche*, care a câștigat turnirul cavalerilor organizat cu ocazia întâlnirii regilor la Buda în 1412, trebuie identificată cu

68 *B. Czechowicz*: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku op.cit. 171-172 (nr.163) și fig. 21-22.

69 Desen anterior anului 1725: *Wolf E. Seidlitz*: Extractus Inscriptionum Sepulchralium utriusque Silesiae ... 1745. Desen din anul 1725: *Raymundus Duelli*: Excerptorum Genealogico-historicorum libri duo. Lipsiae 1725. (se referă la ele: *B. Czechowicz*: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku op. cit. 171-172, reproducțiile ilustrațiilor: fig. 21-22), *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 436-439 și fig. 81-82.

70 *Béla Baranyai*: Zsigmond király ú.n. Sárkány-rendje I-II. [Așa numitul Ordin al Dragonului al regelui Sigismund.] Századok 59-60. (1925-1926) 561-591, 681-719, *Pál Engel*: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437). [Relația dintre puterea regală și aristocrație în epoca lui Sigismund.] (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 83.) [Disertații din domeniul științelor istorice, serie nouă 83.] Budapest 1977. 59-61, *Éva Kovács*: A Luxemburgi-uralkodók rendjei. [Ordinele suveranilor de Luxemburg.] In: Művészet Zsigmond király korában op. cit. I. 135-147, *Pál Lővei*: A Sárkányrend fennmaradt emlékei. [Memorii păstrate cu privire la Ordinul Dragonului.] In: Művészet Zsigmond király korában op. cit. I. 148-179, *Pál Lővei*: Der ungarische Drachenorden. In: Die Ritter (catalog de expoziție). Burg Güssing 1990. 64-67, *Pál Lővei*: Uralkodói lovagrendek a középkorban, különös tekintettel Zsigmond Sárkányrendjére. [Ordine cavaleresti ale suveranilor în evul mediu, cu referire specială la Ordinul Dragonului al regelui Sigismund.] In: Sigismundus rex et imperator op. cit. 251-263, *Pál Lővei*: Újabb ismeretek a Sárkányrend emlékeiről. [Cunoștințe mai noi despre relicvele Ordinului Dragonului.] In: Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. [Datorită puterii sale e bun pentru construirea unei cetăți. Studii în onoarea aniversării vârstei de 70 de ani a lui Péter Németh.] Red. Juan Cabello, Norbert C. Tóth. Nyíregyháza 2011. 259-265.

Konrad (II.) von Nimptsch,⁷¹ - e posibil să fi primit chiar acolo emblema Ordinului Dragonului -, dar la începutul carierei sale, deja și în 1410, se afla în slujba lui Sigismund (acesta din 1410 este deja rege german) și ca om de curte al lui a luat parte, alături de ordinul cavaleresc german, la bătălia de la Grünwald și apoi la apărarea orașului Marienburg.⁷²

Folosirea literei *m* speciale, ca prescurtare/ literă inițială a cifrei o mie (*millesimo*) sau ca literă inițială a unor cuvinte cu semnificație importantă (*memorie, mensis, magnificus, miles*), apărând mereu în locuri scoase în evidență, și monumentele funerare figurative, sculptate în marmură roșie de meșterul monumentelor funerare Stibor, prin creațiile sale din Bosnia și probabil și din Silezia, prin urmare sunt legate între ele. De fapt, și caracteristicile altor litere - de exemplu *a, r, s* - ar putea fi incluse în investigație, astfel de exemplu forma specială a literei *x*, tăiată oblic, constituie și ea o formă epigrafică specifică, ce poate fi găsită, pe lângă piatra funerară a lui Margit de la Oradea, și pe monumentul funerar deja menționat al cavalerului, aflat în mănăstirea franciscană de la Buda, și pe monumentul funerar Nimptsch, precum și pe așa numitul fragment „Châtillon” de la Buda (desenul blazonului persoanei necunoscute, decedate în 1436 - până la expoziția dedicată lui Sigismund în 1987, în literatura de specialitate figura anul 1433, ca an al decesului - seamănă cu cel al familiei franceze Châtillon, dar cu greu poate fi identificată

71 (1412): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae 1828–1844. X/5. 246–248. (nr. 110), se referă la acesta, respectiv îl citează: *Balázs Nagy*: Ceremony and Diplomacy: The Royal Summit in Buda in 1412. In: *The Jagellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Ed. Attila Bárány in co-operation with Balázs Antal Bacsa. (Memoria Hungariae 2.) Debrecen 2016. 16, *Balázs Nagy*: Royal Summits in and around Medieval Buda. In: *Medieval Buda in Context*. Eds. Balázs Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende, András Vadas. (Brill’s Companions to European History, Vol. 10) Leiden–Boston 2016. 359 (nota nr. 58).

72 *Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411. Teil II: Indices mit personengeschichtlichen Kommentaren*. Bearbeitet v. Sven Ekdahl. Köln–Weimar–Wien 2010. 194–196, *B. Czechowicz*: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku op. cit. 172.

cu aceasta)⁷³ și pe lespedea funerară de la Szentgotthárd a marelui tezorer Miklós Szécsi (†1428), păstrată incomplet.⁷⁴

Între sculpturile enumerate până acum în legătură cu literele *m* și *x*, se găsesc și monumente mai complicate, și altele mai simple, ceea ce indică faptul că „meșterul monumentelor funerare Stibor” este de fapt o noțiune colectivă: este vorba despre atelierul unui meșter cioplitor în piatră, capabil să execute la un nivel înalt monumente funerare cu motive figurative și heraldice, a unui sculptor-întreprinzător din orașul Buda, unde comenzile au fost realizate cu colaborarea cioplitorilor în piatră, a calfelor și a ucenicilor angajați. Numeroase alte lespezi funerare pot fi legate, pe baze stilistice, de acest atelier,⁷⁵ la Kutinya (azi Kutina, Croația; piatra funerară se găsește acum la Zagreb), la Berzevice (azi Brezovica, Slovacia), la Rudabánya, la Torna (azi Turňa nad Bodvou, Slovacia), la Esztergom, în afară de

73 Budapesti Történeti Múzeum. [Muzeul de Istorie a Budapestei.] – *Gyula Forster*: A budavári Halászbástya és a domokos-szerzetesek templomának romjai. [Ruinele Bastionului Pescarilor din cetatea Buda și ale bisericii călugărilor dominicani.] Magyarország Műemlékei I. [Monumentele istorice ale Ungariei I.] (1905) 154 și fig. 91, *Henrik Horváth*: A Fővárosi Múzeum Kőemléktárának leíró lajstroma. [Lista descriptivă a Lapidariului Muzeului Capitalei.] Budapest 1932. 15. (nr. 79), *Dénes Radocsay*: Les principaux monuments funéraires médiévaux conservés á Budapest. In: *Mélanges offerts á Szabolcs de Vajay ...* Ed. Comte d'Adhémar de Panat et al. Braga 1971. 478. (nr. 65), *Ismeretlen* (†1436) sírköve. [Piatra funerară a unui necunoscut (†1436).] In: *Művészet* Zsigmond király korában op. cit. II. 298–299 (nr. cat. Sz. 55, *Lővei Pál*), *P. Lővei*: A Stibor-síremlékek mestere op. cit. 398 și fig. 21–22.

74 *Mária Zlinszkyne Sternegg*: Gótikus és reneszánsz címeres-kövek a szentgotthárdi plébániatemplomban. [Pietre cu blazoane gotice și renescentiste în biserica parohială de la Szentgotthárd.] *Művészettörténeti Értesítő* 15. (1966) 259–260 și fig. 2, *M. Zlinszkyne Sternegg*: A szentgotthárdi ciszterci apátság op. cit. 370–372 și fig. 4, *P. Lővei* – *B. Weisz*: A gazdaság- és pénzügyigazgatás op. cit. 222–223 și fig. 5, *P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 431–432 și fig. 66–70.

75 În 1999 am încercat să sintetizez pentru prima dată mai detaliat activitatea atelierului (*P. Lővei*: A Stibor-síremlékek mestere op. cit. 103–121), apoi dintr-o perspectivă mult mai amplă în 2017 (*P. Lővei*: A „sárkánylovagok” kőfaragója op. cit. 387–485), pentru fotografiile altor piese, precum și pentru literatura de specialitate dedicată lor, vezi acolo.

cele deja menționate, alte sculpturi la Székesfehérvár, la Buda, o a doua cristelniță la Hédervár, apoi, prin intermediul monumentului funerar de la Berzevice, constituie elementele componente ale unui grup monumental figurativ arhieresc⁷⁶ de la Diakovár (azi Đakovo, Croația; acum fragmentul se află la Zagreb), de la Veszprém, de la Esztergom, de la Dombó (azi Rakovac, Serbia; fragmentele se află acum la Novi Sad), de la Székesfehérvár.

Ernő Marosi a fost cel care a arătat înrudirea existentă între anumite părți ale vestigiilor sculptate din cetatea Buda și monumentul funerar al lui Stibor (II.) de Stiborici de la Buda, lucru demonstrat de faptul că modelarea capului pe monumentul funerar al lui Stibor cel tânăr este legată de stilul caracteristic, cubist al capetelor de tineri din cetate: fața lui Stibor de pe monumentul funerar de la Buda și modelarea capetelor tinerilor provenind din vestigiile sculptate de la Buda sunt atât de asemănătoare - în pofida materialului diferit din care au fost executate - încât pur și simplu pot fi considerate lucrările aceleiași persoane.⁷⁷ Acest lucru de altfel atrage atenția

76 Sistemul de relații al grupului a fost prelucrat de către Sándor Tóth timp de decenii în mai multe etape, vezi *Sándor Tóth: Veszprémi középkori sírkötőredékek* (a Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése II.). [Fragmente de pietre funerare medievale de la Veszprém (prezentarea lapidariului Muzeului din Bakony II.) A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2. [Publicațiile Muzeului Județean din Veszprém 2.] (1964) 170–171, 174–177 și fig. 4–6, S. Tóth: 15. századi sírplasztikánk op.cit. 333–334, *Sándor Tóth: Sírkő töredékei* (V.74. kat. sz.). [Fragmente ale unei pietre funerare (nr. cat. V.74).] In: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon.* [Paradisum plantavit. Mănăstiri benedictine în Ungaria medievală.] Red. Imre Takács. (Catalog de expoziție) Pannonhalma 2001. 456–458, *Pál Lővei: Tóth Sándor 15. századi főpapi síremlécsoportjának és a Stibor-síremlékek mestere műhelyének lehetséges összefüggéseiről.* [Despre posibilele conexiuni stabilite de Sándor Tóth între grupul de monumente funerare arhieresti din secolul al XV-lea și atelierul meșterului monumentelor funerare Stibor.] In: *Művészettörténeti tanulmányok Tóth Sándor emlékére.* [Studii de istorie a artei în memoria lui Sándor Tóth.] Red. Imre Takács. (Thesaurus Mediaevalis, series A 01) Budapest 2019. 109–131.

77 *Ernő Marosi: Vorläufige kunsthistorische Bemerkungen zum Skulpturenfund von 1974 in der Burg von Buda.* Acta Historiae Artium 22. (1976) 362, Die Parler und der schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter der Luxenbur-

și asupra faptului că în atelierul de la Buda al meșterului monumentelor funerare Stibor e puțin probabil să se fi lucrat numai din marmură roșie, atâta doar că de exemplu lespezile funerare executate din calcarul și gresia extrase în împrejurimile Budei sunt modelate într-o manieră atât de simplă, încât abia dacă prezintă detalii ce pot fi apreciate din punct de vedere stilistic.

Vestigiile ce pot fi legate în momentul de față de acest atelier - cam o jumătate de sută de sculpturi în marmură roșie pot fi incluse în rândurile sale, o parte considerabilă a sa fiind realizată pentru membrii aristocrației laice și ecleziastice - fac referire la o activitate continuă a atelierului, de la a doua jumătate a anilor zece ai secolului al XV-lea, cam de pe la 1420, cel puțin până la jumătatea anilor 1470. În toată această perioadă e puțin probabil ca un singur meșter/proprietar să fi condus atelierul, dat fiind că în orașul medieval Buda e greu de închipuit existența unui sculptor în piatră activ timp de șaiszeci de ani, și care a trăit cel puțin optzeci de ani. O posibilă schimbare poate fi imaginată cândva pe la sfârșitul anilor patruzeci, pe la mijlocul secolului al XV-lea, pentru care un motiv caracteristic poate oferi un punct de sprijin, și anume banda inscripționată ondulată a monumentului funerar al arhiepiscopului de Esztergom, Dénes Szécsi (†1465).⁷⁸ (Merită amintit că fără îndoială cele două lespezi funerare de la Szentgotthárd, având aceleași dimensiuni și același stil, ale părinților arhierului, menționate mai sus, au fost făcute la inițiativa fiului după moartea mamei sale în 1441, ceea ce ne arată că acesta se afla

gen. Hsgg. Anton Legner. (catalog de expoziție) 2. Köln 1978. 453. (Ernő Marosi), Magyarországi művészet op. cit. I. 584. (Marosi Ernő), *Ernő Marosi: Szobrászat*. [Sculptură.] In: *Művészet Zsigmond király korában* op. cit. II. 237, 250, 253, 264, *E. Marosi: A XV. századi budai szoborsorozat* op. cit. 110–111.

78 *Joannes Nep. Mathes: Veteris arcis Strigoniensis, monumentorum ibidem erutorum, aliarumque antiquitatum lythographicis tabulis ornata descriptio*. Strigonii 1827. 63–64 (§. 101) și Tab. VII. lit. A, *S. Tóth: Veszprémi középkori sírkötdőredékek* op. cit. 170–171, 174, 176, 177, 181–183 (notele nr. 29, 50, 64) și fig. 5–6, *Zoltán Várady: Gótikus minuscula feliratok a Dunántúlon*. [Inscripții cu minuscule gotice în regiunea Transdanubia.] (IPF Kiskönyvtár 4.) Szekszárd 1999. 22, 34, 44 (nr. 6).

deja și anterior în relații cu atelierul Stibor.) Banda inscripționată se repetă pe piatra funerară neobișnuit de îngustă, înfățișând doar o cruce apostolică și un scut heraldic, a succesorului lui Szécsi, János Vitéz, arhiepiscop de Esztergom (†1472).⁷⁹ Mai târziu, cardinalului i-a fost făcut și un monument funerar figurativ, care folosea din nou motivul benzii inscripționate ondulate,⁸⁰ literele în relief ale fâșiei adâncite a benzii inscripționate ne arată tipul de majuscule decorative umaniste timpurii,⁸¹ în mod asemănător cu banda inscripționată a foii inferioare, decorate cu blazon, a plăcii baldachinului fântânii de perete cu lei de la Visegrád (față de completarea anterioară cu anul 1473 a datei lipsă de pe inscripție,⁸² Gergely Buzás a propus anul 1483, în concordanță cu datele referitoare la construirea palatului de la Visegrád și cu

79 J. N. Mathes: *Veteris arcis Strigoniensis* op. cit. 65 (§. 103) și Tab. VII. lit. C, *Henrik Horváth: Középkori budai fejek*. [Capete medievale de la Buda.] Budapest 1941. 9, Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541 (catalog de expoziție). Schallaburg 1982. 140–141. (nr. cat. 12b: István Horváth), *Z. Várady: Gótikus minuscule feliratok* op. cit. 22, 34, 36, 44–45 (nr. 7).

80 J. N. Mathes: *Veteris arcis Strigoniensis* op.cit. 64, 65 (§. 102), 90 (nota 15) și Tab. VII. lit. B, *Iván Páur: Archaeologiai visszapillantások II. Vitéz János sírköve*. [Priviri în urmă arheologice II. Piatra funerară a lui János Vitéz.] In: *János Török: Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat*. [Primatul Ungariei. Schiță istorică și de drept comun.] Pest 1859. II. 291–296, *Emil Vernei-Kronberger: Magyar középkori síremlékek*. [Monumente funerare medievale maghiare.] Budapest 1939. 37, 38, 40, 50, 56 și tab.17, *H. Horváth: Középkori budai fejek* op.cit. 9*, 29–31 și fig. XXXII, Matthias Corvinus op. cit. 139–140 (nr. cat. 12a: István Horváth), 613, Árpád Mikó: *Stílus és felirat. Kőbe vésett, klasszikus és korai humanista kapitálissal írott feliratok a Mátyás- és Jagello-kori Magyarországon*. [Inscripții sculptate în piatră cu majuscule umaniste clasice și timpurii în Ungaria epocii lui Matia Corvin și în cea Jagiellonă.] *Művészettörténeti Értesítő* 54. 2005. 211–212 și fig. 9.

81 P. Lővei: *Sírkövek, sírkőtöredékek* op. cit. 171.

82 *Dezső Dercsényi – Miklós Héjj: Visegrád*. In: *Pest megye műemlékei*. [Monumentele istorice ale comitatului Pest.] Red. Dezső Dercsényi. (Magyarország Műemléki Topográfiaja V.) [Topografia Monumentelor Istorice ale Ungariei V.] Budapest 1958. II. 419, 440–441, *Jolán Balogh: A művészet Mátyás király udvarában*. [Arta la curtea regelui Matia.] Budapest 1966. I. 247.

anii înscriși *in situ*).⁸³ Un exemplu de bandă ondulată, purtând o inscripție cu litere în relief în fâșia adâncită, care precede exemplele de mai sus, ba chiar și pe cel al pietrei funerare a lui Szécsi, poate fi legat de lucrările de construcție ale cetății Hunedoara din vremea lui Ioan de Hunedoara, din sala mare de la parter,⁸⁴ aflându-se pe unul din capitellurile șirului de coloane din mijlocul sălii, pe care îl înconjoară de jur împrejur, purtând data 1452 (fig.10-11). Inscripția de pe această bandă: *Hoc opvs fecit fie(r)i mag(nifi)^(us) Job(a)nes de hwnyad reg(n)i hu(n)g(ar)i(e) gub(e)r(n)a(t)^(or) a(nn)^(o) d(omin)^(i) m(illesim)^(o) cccc l ii*.⁸⁵ În această inscripție, litera *m* de la începutul cuvântului *magnificus* prezintă forma deja cunoscută, tăiată cu o linie, cea de la începutul numărului care indică anul prezintă o variantă particulară a acesteia. Materialul tuturor capitellurilor este calcar alb, însă sub ele trunchiurile octogonale ale coloanelor au fost făcute din marmură roșie,⁸⁶ care fără echivoc

83 *Gergely Buzás*: Visegrád, királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota. (Lapidarium Hungaricum, Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye 2. Pest megye I.) [Visegrád, palatul regal 1. Capela și palatul de la nord-est. (Lapidarium Hungaricum, colecția fragmentelor arhitectonice ale Ungariei 2. Comitatul Pest. I.) Budapest 1990. 42, 58 (nota nr. 204).

84 *István Möller*: A vajda-hunyadi vár építési korai. Különnyomat a «Magyarország Műemlékei» III. Kötetéből. [Perioadele de construcție ale cetății Hunedoara. Extras din vol. III al seriei „Monumentele Istorice ale Ungariei”.] (Budapest 1913) 14, 15 și fig. 52, precum și tab. XX, *Géza Entz*: Erdély építészete a 14–16. században. [Arhitectura Transilvaniei în secolele XIV–XVI.] Kolozsvár 1996. 103 și fig. 161.

85 *I. Möller*: A vajda-hunyadi vár építési korai op. cit. XX/ tab.2–5, *G. Entz*: Erdély építészete a 14–16. században op.cit. 103 (nota nr. 6); *Radu Lupescu*: Feliratos oszlopfő másolata a vajdahunyadi vár palotaszárnyából. [Copia unui capitel inscripționat din aripa palatului cetății de la Hunedoara.] In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. [Matia Corvin, regele. Tradiție și inovație în curtea regală 1458–1490.] Red. Péter Farbak, Enikő Spekner, Katalin Szende, András Végh. (Catalog de expoziție: Budapesti Történeti Múzeum), Budapest 2008. 188. (nr. cat. 1.19).

86 Părerea de oponent a lui *Pál Lővei*, în: Radu Lupescu „Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában” című doktori (PhD) értekezésének vitája. [Discuția tezei de doctorat (PhD) cu titlul „Cetatea Hunedoara în vremea Huniazilor” a lui Radu Lupescu.] Művészettörténeti Értesítő 57. 1. (2008) 168–169.

au ajuns de pe teritoriul central al țării în cetatea transilvană, cu siguranță deja sculptate, lăsând cel mult lustruirea finală în sarcina membrilor atelierului care făceau munca de asamblare locală. E greu de presupus că nu ar fi fost făcute în atelierul central capitellurile ce aparțineau de trunchiurile coloanelor (până în prezent însă nu a venit rândul examinării din punct de vedere științific a materialului din care au fost făcute, astfel încât a considera înfățișarea lor asemănătoare calcarului din împrejurimile Budei, diferită față de aspectul celorlalte materiale de piatră din zona Hunedoarei, reprezintă o apreciere foarte subiectivă).

Exemple ale includerii unor benzi inscripționate în sisteme mai largi de reprezentare pot fi găsite deja și în rândul creațiilor atelierului meșterului monumentelor funerare Stibor. Pe un monument funerar fragmentar de la Buda, cu reprezentare figurativă, prezentând imaginea blazonului neamului polonez Pobóg, alcătuit din familii ce foloseau blazoane identice, - o parte a monumentului funerar al lui Mosticius cel tânăr (din Staszów) sau al unui membru al familiei sale ? - pe banda inscripționată care trece în diagonală prin fața bustului bărbatului reprezentat sub forma unui basorelief se poate citi ruga *deus misereatur*.⁸⁷ În cursul cercetării arheologice a ruinelor cetății Kisnána, în 1964, au fost găsite fragmente din panoul din marmură roșie al unei fântâni, panoul fiind decorat cu un leu, cu blazoanele lui János Kompolti și ale soției sale, Margit Tari, precum și cu emblemele ordinului aragonez al Urciorului (Orden de la Jarra) și al Ordinului Dragonului; data fragmentară, sculptată pe banda inscripționată, ar putea fi probabil completată să devină 1448.⁸⁸

87 Budapesti Történeti Múzeum. – Művészet Zsigmond király korában op.cit. II. 294–295 (nr. cat. Sz. 50, Pál Lővei), *P. Lővei: A Stibor-síremlékek mestere* op. cit. 105 și fig. 8, *P. Lővei: A „sárkánylovagok” kőfaragója* op. cit. 401, 403, 465 (cu lectură eronată, *miserere mei* a inscripției) și fig. 29.

88 *Nóra Pámer: A kishánai vár feltárása*. [Cercetarea arheologică a cetății Kisnána.] In: *Magyar Műemlékvédelem V. (1967–1968)*. [Protecția Monumentelor Istoric Maghiare V. (1967–1968).] Budapest 1970. 309, 313 (nota nr. 34) și fig. 395, *Nóra Pámer: Szakál Ernő és a kishánai vár vörösmárvány falikútja*. [Ernő Szakál și fântâna de perete din marmură roșie a cetății Kisnána.] Műemlékvéde-

Creațiile meșterului monumentelor funerare Stibor, inclusiv sculptura de la Kisnána, sunt prelucrate ceva mai fin, decât piesele ulterioare: se pare că, după sculptarea panoului de la Kisnána, dar încă înainte de executarea șirului de coloane de la Hunedoara - adică în jurul anului 1450 - ar fi avut loc schimbarea de generație de la conducerea atelierului. Însă nu a avut loc o schimbare stilistică semnificativă, seria monumentelor funerare ale arhierilor ne arată că activitatea atelierului era caracterizată în continuare de supraviețuirea stilului domol, de înrudirea apropiată a leilor în cazul lespezilor funerare ale vitejilor, și în același timp de folosirea tot mai frecventă și mai ordonată a benzilor inscripționate, apărute și mai devreme. Încă o schimbare de generație a putut avea loc în funcționarea atelierului de la Buda în a doua jumătate a anilor 1470 sau deja în anii 1480. Atunci meșterul monumentelor funerare Stibor era deja mort de mai multe decenii, dar, citându-l pe Ernő Marosi: „cunoștințele tehnice și aparatul stilistic ce pot fi legate de meșter s-au transmis apoi mai departe până la sfârșitul evului mediu în tradiția din Ungaria”.⁸⁹ Literatura de specialitate din Ungaria consideră în mod tradițional realizarea la atelierul de la Buda a numărului însemnat de sculpturi în marmură roșie din ultimele două decenii ale secolului al XV-lea și prima treime a secolului al XVI-lea, înfățișând cavaleri în armură, cuprinzând lespezi de acoperit sarcofage, precum și lespezi funerare, nu în mică măsură intacte, complete. Chiar și motivele care pot fi reconduse la creațiile meșterului monumentelor funerare Stibor - de exemplu figurile secundare, reprezentând îngeri, legate de figurile în armură - pot semnala continuitatea tradiției atelierului. Este

lem 47. (2003) 133–136, *Tamás Körmendí: Az Aba nemzetség címerváltozatai a középkorban*. [Variantele de blazon ale neamului Aba în perioada evului mediu.] Turul 84. (2011) 112.

89 *Ernő Marosi: Márvány, homokkő, interdiszciplinaritás*. [Marmură, gresie, interdisplinaritate.] In: „Szeresd a magad kis mesterségét...” Archaometria, régészeti és művészettörténeti tanulmányok Tóth Mária tiszteletére. [„Iubește-ți mica ta meserie...” Studii de arheometrie, arheologie și istoria artei în onoarea lui Mária Tóth.] Red. Bernadett Bajnóczi, Mariann Dági, Pál Lővei, Anna Rüdovics. Budapest 2017. 91.

la fel de greu să se compare acest grup al figurilor cavalerilor în armură cu monumentele funerare figurative ale arhierilor, din aceeași epocă, ca și în cazul creațiilor din al doilea și al treilea sfert al secolului al XV-lea. În orice caz, pe lespede de la Siroka a lui László Sirokai, episcop titular de Nablus (Neapolis), episcop auxiliar de Eger,⁹⁰ lui Jolán Balogh i se părea că descoperă la fel influența atelierului de curte, ca și pe monumentele funerare de la Szepeshely și Terebes, care înfățișau un bărbat îmbrăcat în armură.⁹¹ Purtătorii acestei tradiții trebuie să fi aparținut deja celei de-a treia generații a atelierului din orașul Buda, și foarte probabil nu erau membrii niciunui atelier de curte-regal, tot așa cum și meșterul monumentelor funerare Stibor a putut lua parte ca sculptor-întreprinzător civil - judecând după unele fragmente de capete descoperite la săpăturile de la Buda - la construcțiile întreprinse la Buda de regele Sigismund. Creațiile figurative ale celei de-a treia generații - în măsura în care există pe ele inscripții - poartă deja inscripții cu majuscule de tip capital renescentist, realizate cu tehnica gravării. Ultimele exemple „clasice” ale minusculilor ce ies în relief din fâșia adâncită se află pe piatra funerară de la Esztergom a lui Ambrus Szántói, prepozit de Szentistván (†1483),⁹² pe piatra funerară de la Siroka și pe

90 *Béla Czobor*: Sirokay László sírköve. [Piatra funerară a lui László Sirokay.] *Archaeologiai Értesítő (új folyam)* [Buletin Arheologic (serie nouă)] 8. (1888) 405–409, *Géza von Csergheő – Jozef von Csoma*: Alte Grabdenkmäler aus Ungarn. Budapest 1890. 51–56, *V. Luxová*: Memento mori op. cit. 333, 668–669 (nr.cat. 2.2.13), *Miroslav Čovan*: Historické nápisy zo Šariša do roku 1650. (Corpus Inscriptionum Slovaciae 1 / Nápisy na Slovensku 1) Martin 2016. 84–85 (nr. 28) și fig. 40–41.

91 *Jolán Balogh*: Mátyás király és a művészet. [Regele Matia și arta.] Budapest 1985. 253.

92 *J. N. Mathes*: Veteris arcis Strigoniensis op. cit. 22. (§. 36) și Tab. VI. lit. A, *Antal Pór*: Az Esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története. [Istoria prepoziturii Szent István din cetatea Esztergom, numită după primul martir al bisericii creștine, Sfântul Ștefan.] (A Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának felolvasó üléseiből 74. sz.) [Din conferințele Secției de Știință și Literatură a Societății- Szent-István, nr. 74.] Budapest 1909. 7, 34–35.

lespedea funerară de la Sibiu a primarului Sibiului György Hecht (Csukás) (†1496).⁹³ Câmpul pietrei funerare a lui Szántói este ornamentat doar cu un scut heraldic pus într-o oglindă alcătuită dintr-un pătrat mai mic, lărgit cu lobi. Prepozitul a dispus încă din timpul vieții sale să-i fie executată piatra funerară, data morții sale a fost sculptată pe ea mai târziu, după ce a murit. Zoltán Várady a atras atenția,⁹⁴ că forma asemănătoare unei legături, existentă între cele două laturi ale literei *a* cu care începe prenumele prepozitului, poate fi găsită și pe monumentul funerar Bodó de la Székesfehérvár, și pe un fragment de piatră funerară din marmură roșie găsit la Pula, în comitatul Veszprém (inițial poate că provenea din mănăstirea paulină de la Tálod), fragment care poartă ciucurele de colț al unei perne de cap, ce trimite la o reprezentare figurativă și e inscripționată cu data morții 1474;⁹⁵ acestea încă pot fi legate de a doua generație a atelierului. Din punct de vedere cronologic, sculptura de la Sibiu ar putea aparține în orice caz celei de-a treia perioade, însă din punct de vedere

93 *Imre Henszlmann*: Úti jegyzetek a Királyföldről. [Note de drum despre Pământul Crăiesc.] *Archaeologiai Értesítő* 13. (1879) 382, *Ludwig Reissenberger*: Die evangelische Pfarrkirche A. B. in Hermannstadt. Hermannstadt 1884. 43, *Viktor Roth*: Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen. Strassburg 1906. 29, 30, *Gustav Gündisch*: Die Grabsteine in der Ferula der ev. Stadtpfarrkirche in Hermannstadt. Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum 12. (1947) 12–15, *Virgil Vătășianu*: Istoria artei feudale în țările Române I. București 1959. 739 și fig. 700, *Ioan Albu*: Inschriften der Stadt Hermannstadt aus dem Mittelalter und der Frühen Neuzeit. Hermannstadt–Heidelberg 2002. XXXV., XXXVIII. (nota nr. 237), XL, XLI, LIII, LIV, 21–23 (nr. 18), 27 și Abb 9, *Ioan Albu*: Forme de scriere în epigrafia transilvăneană în context central-european (sec. XII–XVII). *Studia Universitatis Cibiniensis Series Historica* I. (2004) 112, 121–122, 125 și fig. 12, *P. Lővei – B. Weisz*: A gazdaság- és pénzügyigazgatás op. cit. 253–254 și fig. 26.

94 *Z. Várady*: Gótikus minuscula feliratok op. cit. 23–24, 34, 36, 45–46 (nr. 8) și fig. 20, 39/3.

95 Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum. – *István Éri – Márta Kelemen – Péter Németh – István Torma*: Veszprém megye régészeti topográfiája. [Topografia arheologică a comitatului Veszprém.] Veszprémi járás. Budapest 1969. (Magyarország Régészeti Topográfiája 2.) 182 și fig. 36.2, *Z. Várady*: Gótikus minuscula feliratok op. cit. 22–23, 24, 26, 27, 34, 75–76 (nr. 44) și fig. 21/1, 39/1.

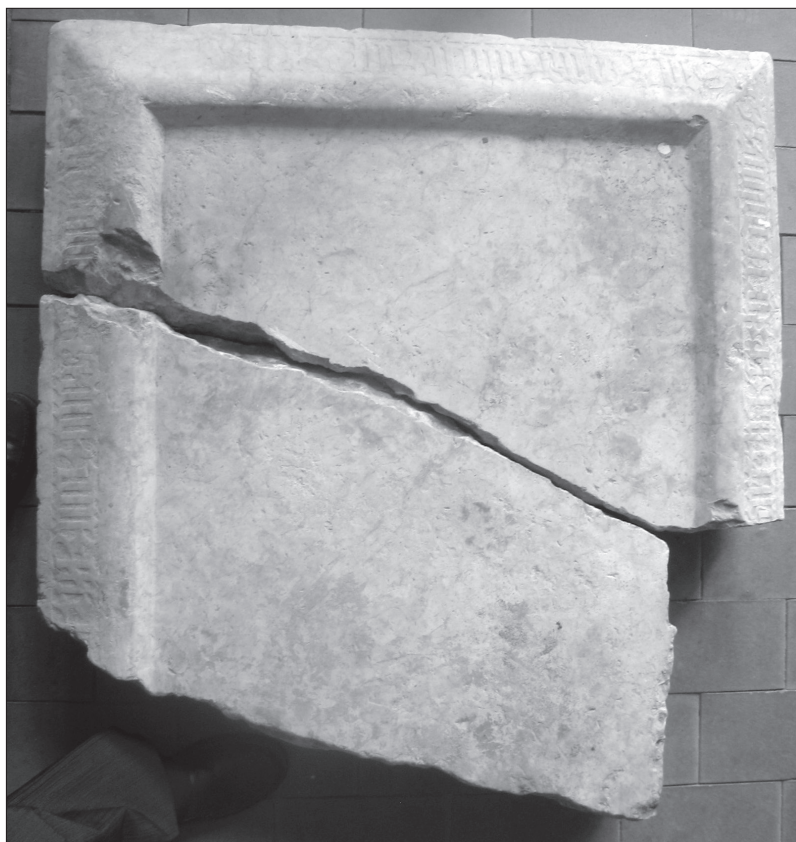
stilistic este greu de legat de grupul monumentelor funerare cavalierești figurative.⁹⁶

Chiar dacă doar în linii mari și cu multe incertitudini, pe baza vestigiilor poate fi conturată activitatea unui atelier de la Buda, care a funcționat aproximativ o sută de ani, dar poate chiar până la bătălia de la Mohács; legătura sa cu Buda este sprijinită nu numai de fragmentul neterminat cu înger, ci și de alte piese rămase neterminate, găsite în oraș, până la începutul secolului al XVI-lea.⁹⁷ În orice caz poate fi vorba doar despre un atelier civil, care funcționa independent de curtea regală, dar care totuși primea din când în când de la aceasta - atât în vremea lui Sigismund, cât și în cea a lui Matia - comenzi, pe care le accepta și le îndeplinea. Dintre creațiile sale, avem cunoștințe doar despre monumentele de cea mai bună calitate, cele mai spectaculoase, dedicate elitei care guverna, incluzând suveranii și arhierii. Deși atelierul a lucrat cu siguranță pentru toți cei de la care a primit comenzi; și este puțin probabil ca cioplitorii săi în piatră să fi ieșit de după „bastioanele” marmurei roșii doar în cazul unor piese ale vestigiilor sculptate de la Buda, a lespezilor laterale ale unor sarcofage/morminte, precum și a capitulurilor cetății de la Hunedoara, ca să prelucreze și materiale mai moi, mai ușor de cioplit. După cum am văzut, caracterul inscripțiilor lor leagă cele două fragmente de cioplitură de la Oradea de creațiile atelierului meșterului monumentelor funerare Stibor, astfel încât și Oradea a profitat de activitatea de o sută de ani a atelierului de la Buda, cel puțin în ceea ce privește cele două fragmente de pietre funerare descoperite mai recent.

96 Activitatea celei de-a doua generații a atelierului de la Buda am schițat-o ceva mai bine, pe cea a celei de-a treia generații am prezentat-o până acum doar în linii mari, vezi *P. Lővei: A „sárkánylovagok” kőfaragója* op. cit. 459–476.

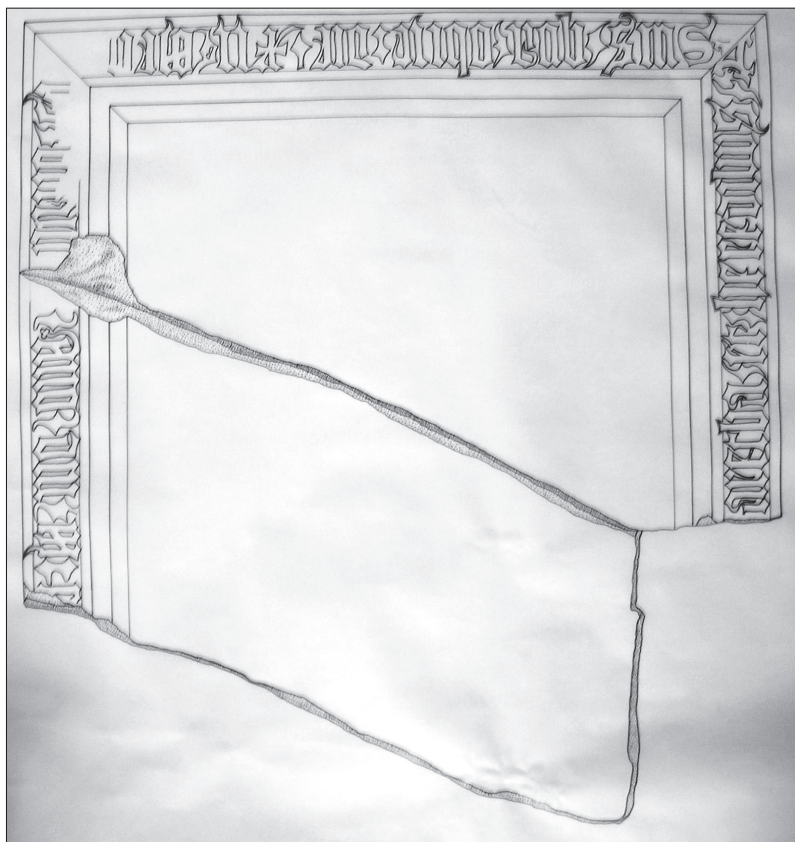
97 *P. Lővei: A „sárkánylovagok” kőfaragója* op. cit. 396–397, 399–400, 432–433, 474–475, 477–481 și fig. 20, 26, 73–74, 123.

ANEXĂ ILUSTRĂȚII

Monumentul funerar fragmentar al lui Margit, din cetatea Oradea, din jurul anilor 1430 – 1440 (foto: Pál Lővei)

1.

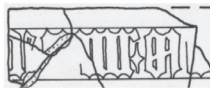

Monumentul funerar fragmentar al lui Margit, din cetatea Oradea, din jurul anilor 1430 – 1440 (releveu: Tamás Emődi)

2.

Fragment de piatră funerară din cetatea Oradea, din al doilea
pătrar al secolului al XV-lea (*foto: Pál Lóvei*)

3.

		
Kurtyán, Perényi Imre	Bobovac, boszniai király-sírelék	Bobovac, boszniai király-sírelék
		
Buda, ferences kolostor	Buda, Nagyboldogasszony-templom	Buda, Nagyboldogasszony-templom
		
Szőlősgyőrök	Nagyvárád, Margit	Nagyvárád, Margit
		
Szentgotthárd, Garai Ilona	Terebes, Perényi János	Terebes, Perényi János
		
Buda, domonkos kolostor	Ásványráró, keresztelőmedence	Szilécia, Konrad von Nimptsch
		
Nyitra, Berzevici György	Vajdahunyad	Buda, domonkos kolostor

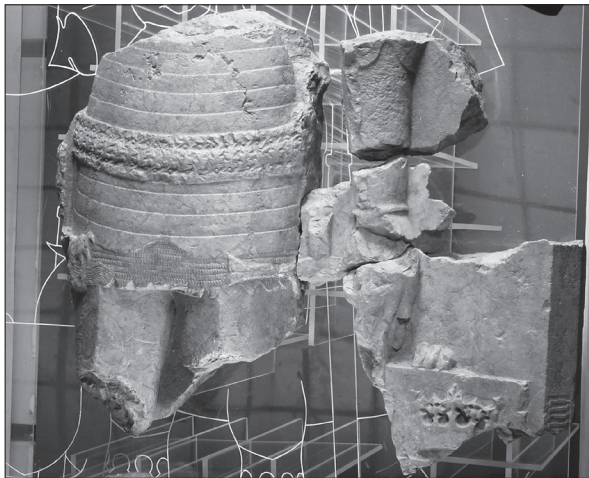
Exemple ale literei m caracteristice, tăiate cu o linie

4.

Fragment din lespede de închidere a unui monument funerar al unui rege bosniac, găsit în cetatea Bobovac, prezentând figura unui înger, aflat într-un muzeu din Bosnia (Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine) (foto: Attila Mudrák)

5.

Fragment din lespede de închidere a unui monument funerar al unui rege bosniac, găsit în cetatea Bobovac, prezentând fragmentul unui trup, aflat într-un muzeu din Bosnia (Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine) (foto: Attila Mudrák)

6.

Monumentul funerar al lui Stibor (II.) de Stiborici (†1434) din biserica Adormirea Maicii Domnului din Buda (Budapesti Történeti Múzeum / Muzeul de Istorie din Budapesta) (foto: BTM)

7.

Fragment dintr-o lucrare neterminată, reprezentând un înger, găsit cu ocazia cercetării arheologice a bisericii parohiale Maria Magdalena din Buda (Magyar Nemzeti Galéria / Galeria Națională Maghiară, Budapesta) (foto: Pál Lővei)

| 8.

Lespedea de închidere a monumentului funerar a lui Konrad (II.) von Nimptsch (†1446), aflată odinioară în biserica franciscană din Świdnica (Schweidnitz), în Silezia, astăzi pierdută (gravură publicată în 1725 de E. Seidlitz, pe baza unui desen executat înainte de 1725 - imagine luată din volumul lui B. Czechowicz: Nagrobki późnogotyckie na Śląsku, fig. 21) 9.

Capitelul unei coloane din sala mare de la parter a cetății din Hunedoara, din anul 1452, purtând o bandă inscripționată, din care se vede în fotografie următorul detaliu: *fie(r)i mag(nifi) (us) Job(a)nes* (foto: Pál Lővei)

10.

Capitelul unei coloane din sala mare de la parter a cetății din Hunedoara, din anul 1452, purtând o bandă inscripționată, din care se vede în fotografie următorul detaliu: *a(nn)o d(omin)i m(illesim)o cccc° l ii* (foto: Pál Lővei)

11.